

БЕЗПЕКОВИЙ СЕКТОР ДЕРЖАВИ

УДК 338.24

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.27>

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Бигу Жан Миколайович,
orcid.org/0009-0006-0009-167X
кандидат юридичних наук, докторант
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, Одеса, Україна)

Статтю присвячено дослідженню питання енергетичної безпеки як складової економічної та національної безпеки.

Зазначено, що інтеграційні процеси в сфері енергетики в значній мірі впливають на економічний стан держави. Його вплив може бути як позитивний, так і негативний.

З'ясовано, що на теперішній час не існує єдиного визначення поняття енергетичної безпеки, що зумовлено недостатністю теоретичних напрацювань в царині енергетичної безпеки та необхідності подальших досліджень в зазначеній сфері.

Акцентовано увагу на тому, що енергетична безпека є явищем комплексним, яке, маючи свою сферу виникнення та функціонування, одночасно є елементом інших підсистем – економічної та екологічної безпеки. Енергетична безпека не є статичною категорією, оскільки суспільні відносини в цій сфері постійно знаходяться під впливом різного роду загроз.

Встановлено, що енергетична безпека як невід'ємна складова національної безпеки держави, передбачає досягнення стану технічно надійного, стабільного, економічно ефективного та екологічно безпечного забезпечення енергетичними ресурсами економіки і соціальної сфери держави.

Наголошено на тому, що знання у галузі енергетичної безпеки України повинні бути основою формування системи енергетичної безпеки країни, які матимуть здатність адекватно протидіяти всім сучасним небезпекам, загрозам у сфері енергетики.

Зазначено, що: енергетична безпека є складовою економічної безпеки; правовідносини, які становлять енергетичну безпеку, мають публічноправовий характер, в основі якого забезпечується як публічний, так і приватний інтерес; енергетична безпека – це комплексне явище, яке, маючи свою сферу виникнення та функціонування, одночасно є елементом інших підсистем – економічної та екологічної безпеки; енергетична безпека є невід'ємною складовою національної та економічної безпеки України.

Ключові слова: держава, безпека, енергетична безпека, економічна безпека, національна безпека, стратегія.

ENERGY SECURITY AS A COMPONENT OF ECONOMIC AND NATIONAL SECURITY

Bigu Zhan Mykolaiovych,
Candidate of Juridical Sciences, Doctoral
student
(Odessa State University of Internal
Affairs, Odesa, Ukraine)

The article is devoted to the study of energy security as a component of economic and national security.

It is noted that integration processes in the energy sector have a significant impact on the economic situation of the state. Its impact can be both positive and negative.

It is found that currently there is no single definition of the concept of energy security, which is due to the lack of theoretical developments in the field of energy security and the need for further research in this area.

The author emphasizes that energy security is a complex phenomenon, which, having its own sphere of origin and functioning, is at the same time an element of other subsystems – economic and environmental security. Energy security is not a static category, since social relations in this area are constantly under the influence of various threats.

It is established that energy security, as an integral part of the national security of the State, involves achieving a state of technically reliable, stable, cost-effective and environmentally sound energy supply to the economy and social sphere of the State.

It is emphasized that knowledge in the field of energy security of Ukraine should be the basis for the formation of the country's energy security system, which will be able to adequately counteract all modern dangers and threats in the energy sector.

It is noted that: energy security is a component of economic security; legal relations constituting energy security are of a public law nature, based on which both public and private interests are ensured; energy security is a complex phenomenon which, having its own sphere of origin and functioning, is at the same time an element of other subsystems – economic and environmental security; energy security is an integral part of national and economic security of Ukraine.

Key words: state, security, energy security, economic security, national security, strategy.

Постановка проблеми та її актуальність. Сталий розвиток країни та економіки не можливий без надійного забезпечення енергетичної безпеки країни. Від наявності, доступності та безпеки енергоносіїв та діяльності суб'єктів господарювання у зазначеній сфері залежить функціонування всієї країни та забезпечення прав та інтересів кожного громадянина.

В сучасних умовах енергетична безпека перебуває під впливом чисельних загроз, що обумовлено воєнним станом та постійними руйнівними атаками, яких зазнає енергетична інфраструктура.

Національна енергетична безпека – частина національної безпеки країни, яка залежить від енергетичного фактора, забезпечення кількості (обсягу), якості (економічності та надійності) та конструктивності (організованості) енергопостачання споживачів. Забезпечення населення України енергією є однією з найголовніших проблем, вирішення якої визначає сталий розвиток країни, тобто розвиток без виснаження економічних, екологічних та соціальних ресурсів та без перенесення непропорційно важкого тягаря на майбутні покоління [1, с. 162].

Для України, яка знаходиться в складній геополітичній ситуації та має велику залежність від імпортованих енергоресурсів, забезпечення сталості та стійкості енергетичної системи є стратегічним завданням. У цьому контексті, формалізація та законодавче закріплення механізмів забезпечення енергетичної безпеки стає надзвичайно важливим аспектом національної політики. Через формалізацію механізмів можна розробити системи прогнозування можливих загроз та визначення оптимальних стратегій запобігання кризовим ситуаціям. Це дозволяє адаптуватися до змін в енергетичному середовищі та планувати дії на майбутнє для забезпечення неперервності діяльності та сталості енергетичної системи незалежно від зовнішніх факторів [2, с. 83].

Враховуючи чисельні виклики, які постають у сфері забезпечення енергетичної безпеки, для визначення законодавчих засад та механізмів реалізації захисту енергетичної безпеки країни важливе значення має визначення її сутності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню енергетичної безпеки взагалі, та як складової економічної безпеки зокрема, присвятили свої праці такі науковці як: Бобро Д.Г., Вітко А.Л., Дзьоба О.Г., Завгородня С.П., Завербний А.С., Лісовий А.В., Рябцев Г.Л., Семенковський А.Ю., Сухін Є.І., Суходоля О.М., Харазішвілі Ю.М., та ін.

Вітко А.Л., в дисертаційному дослідженні, присвяченому проблемі публічного адміністрування у сфері забезпечення енергетичної безпеки держави, охарактеризував сферу забезпечення енергетичної безпеки як об'єкта публічного адміністрування. Визначив концептуальні засади державної політики у сфері забезпечення енергетичної безпеки України [3].

Завербний А.С., дослідивши питання економічної політики України в сфері енергетики в умовах євроінтеграції, зазначив, що забезпечення усіх сфер економіки України різними видами енергії, палива виступає одним із найважливіших завдань системи управління, економічної політики країни, необхідною умовою для її успішного і гармонійного розвитку [4].

Лісовий А.В. у статті «Енергетична безпека України: другий рік війни», розглянув питання енергетичної безпеки України в контексті сучасного світового енергетичного ландшафту, зазначивши, що держава стикається з численними викликами, такими як залежність від імпортованих ресурсів, технологічна відсталість, низька енергоефективність, і потенційні загрози з боку країни агресора [5].

Метою статті є розкриття наукових підходів до визначення поняття «енергетична безпека» як складової економічної та національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. У сучасній енергетиці відбуваються складні процеси глобалізування. Для України це, перш за все, стосується євроінтеграції, а також потенційної інтеграції до світового енергетичного ринку. Дані процеси чинять значний вплив на національні економіки (їх енергетичні сфери). Вплив цей може бути позитивним і негативним. З однієї сторони, для національної економіки з'являтимуться нові можливості для розвитку за рахунок запровадження передових світових технологій, енергетичних ресурсів тощо, вільного обміну знаннями, можливостями вільного переміщення енергетичних продуктів. А з іншої – з'являтимуться нові небезпеки, загрози, що пов'язані із загостренням рівня міжнародної конкуренції, а також високим рівнем ймовірності поглинання суб'єктів господарської діяльності транснаціональними корпораціями, а також використання країн як «енергетичного» приладу [4, с. 367].

На теперішній час, не існує єдиного визначення поняття енергетичної безпеки, тому для більш повного розуміння цього феномену наведемо декілька його дефініцій.

В Концепції діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України зазначено, що енергетична безпека України є невід'ємною складовою

національної та економічної безпеки і необхідною умовою існування та розвитку держави. В зазначеному документі енергетична безпека визначається як своєчасне, повне і безперервне забезпечення якісним паливом та енергією матеріального виробництва, невиробничої сфери, населення, комунально-побутових та інших споживачів, запобігання шкідливому впливові на довкілля транспортування, перетворення і споживання паливно-енергетичних ресурсів в умовах сучасних ринкових відносин, тенденцій та показників світового ринку енергоносіїв [6].

Визначення енергетичної безпеки було сформульовано в Енергетичній стратегії України на період до 2030 року, яка була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 1071р. (втрата чинності 18.08.2017 р.).

В зазначеній стратегії енергетична безпека України визначалась як спроможність держави забезпечити ефективне використання власної паливно-енергетичної бази, здійснення оптимальної диверсифікації джерел і шляхів постачання в Україну енергоносіїв для забезпечення життєдіяльності населення та функціонування національної економіки у режимі звичайного, надзвичайного та стану війни, попередження різких цінових коливань на паливно-енергетичні ресурси, або ж створення умови для безболісної адаптації національної економіки до нових цін на ці ресурси на світових ринках. Енергетична безпека як невід'ємна складова національної безпеки держави, передбачає досягнення стану технічно надійного, стабільного, економічно ефективного та екологічно безпечного забезпечення енергетичними ресурсами економіки і соціальної сфери держави. а ефективна політика забезпечення енергетичної безпеки через покращення стану об'єктів енергетики здійснює позитивний вплив на ситуацію в економіці держави [7].

В Стратегії енергетичної безпеки, яка була схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України, 4 серпня 2021 року за № 907-р, енергетична безпека має більш коротке визначення, а саме, захищеність національних інтересів у сфері забезпечення доступу до надійних, стійких, доступних і сучасних джерел енергії технічно надійним, безпечним, економічно ефективним та екологічно прийнятним способом в нормальних умовах і в умовах особливого або надзвичайного стану [8].

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 № 1277, енергетична безпека визначається як стан економіки, що сприяє ефективному використанню енергетичних ресурсів країни, наявності на енергетичному ринку достатньої кількості виробників та постачальників енергії, а також доступності, диференційованості та екологічності енергетичних ресурсів [9].

Вітко А.Л. слушно зазначає, що енергетична безпека – це комплексне явище, яке, маючи свою сферу виникнення та функціонування, одночасно є елементом інших підсистем – економічної та екологічної безпеки. Автор наголошує на тому, що правовідносини, які становлять енергетичну безпеку, мають публічноправовий характер, в основі якого забезпечується як публічний, так і приватний інтерес. Дослідник зазначає, що енергетична безпека не є статичною категорією, оскільки суспільні відносини в цій сфері постійно знаходяться під впливом різного роду загроз [3, с. 10].

Переважає більшість досліджень щодо оцінювання стану енергетичної безпеки здійснюється з використанням комплексного підходу. Застосування комплексного підходу не дає змоги виробити універсальний метод вибору параметрів оцінювання енергетичної безпеки для різних країн та специфічних умов функціонування їх енергетичних ринків. Більш того, застосування такого підходу не дозволяє здійснювати стратегування у сфері енергетичної безпеки, оскільки зміни під час обрання набору параметрів унаслідок технологічних перетворень та змін моделей енергетичних

ринків фактично зумовлює потребу перегляду методики оцінювання рівня енергетичної безпеки, добору сучасних індикаторів оцінювання, пошуку нових даних для розрахунків.

Енергетична безпека – спроможність технічно надійним, економічно ефективним та екологічно прийнятним способом задовольняти потреби суспільства в енергоресурсах, забезпечувати стале функціонування національної економіки в нормальних і кризових умовах, захищати суверенітет держави у формуванні та здійсненні політики захисту національних інтересів [10, с. 5, 10].

На вагому роль держави при визначенні енергетичної безпеки, звертає увагу Сухін Є.І. який під енергетичною безпекою вбачає спроможність держави забезпечити максимально надійне, технічно безпечне, екологічно прийнятне та обґрунтовано достатнє енергозабезпечення економіки й населення, а також гарантоване забезпечення можливостей керівництва держави у формуванні і здійсненні політики захисту національних інтересів у сфері енергетики без надмірного зовнішнього та внутрішнього тиску в сучасних та прогнозованих умовах [11, с. 9].

Основні цілі забезпечення енергетичної безпеки в Україні:

- надійне забезпечення енергетичними ресурсами потреб національної економіки і населення в об'єктивно необхідних обсягах;
- надійне та ефективне функціонування і розвиток галузей і підприємств паливно-енергетичного комплексу;
- забезпечення на державному рівні соціальної спрямованості енергетичної політики щодо енергозабезпечення населення та працівників ПЕК;
- зменшення шкідливого впливу від діяльності об'єктів ПЕК на навколишнє середовище й населення відповідно до внутрішніх та міжнародних вимог [12, с. 131].

Дзьоба О.Г., проаналізувавши існуючі методики оцінювання енергетичної безпеки економічних систем різних рівнів ієрархії акцентує увагу на наявності різних методичних підходів, які розроблялися здебільшого для реалізації специфічних цілей, а тому не мали комплексного характеру та були малоінформативними. Дослідник робить висновок про те, що забезпечення необхідного рівня енергетичної безпеки національної економіки вимагає удосконалення методології та інструментарію оцінювання та моніторингу її стану, акцентуючи увагу на важливості відстеження ситуації в окремих секторах енергетики, у тому числі і на рівні окремих підприємств з урахуванням прямих і зворотних зв'язків, взаємозалежностей та взаємовпливів, а особливо, ризиків та загроз, які генеруються на рівні окремих суб'єктів паливно-енергетичного комплексу і можуть суттєво впливати на енергетичну безпеку систем вищих рівнів ієрархії. [13, с. 36, 39].

Лісовий А.В. виокремив п'ять об'єктивних факторів від яких залежить енергетична безпека країни.

По-перше, автор звертає увагу на те, що геополітичне розташування України, на перехресті важливих транзитних маршрутів для енергетичних ресурсів, зокрема природного газу та нафти, робить її суттєвим гравцем у глобальній енергетичній політиці;

По-друге, рівень самодостатності країни у забезпеченні власних потреб в енергії визначає наявність внутрішніх енергетичних ресурсів, таких як електроенергія, вугілля, природний газ та відновлювані джерела енергії;

По-третє, розвиток енергетичної інфраструктури, якість та ефективність використання технологій, а також наявність альтернативних джерел енергії впливають на надійність та стійкість енергетичного сектору;

По-четверте, раціональне використання енергії та впровадження енергоефективних технологій дозволяють зменшити залежність від імпортованих енергоресурсів та підвищити стабільність енергетичного сектору;

По-п'яте, Україна, як і багато інших країн, залежить від імпорту енергоресурсів з інших країн. Зміни у геополітичному середовищі або умови контрактів з постачальниками створюють ризики для енергетичної безпеки країни. Розуміння цих об'єктивних факторів допомагає оцінити потенційні загрози та визначити стратегії забезпечення енергетичної безпеки України. Диверсифікація джерел постачання, розвиток внутрішніх енергетичних ресурсів та ефективне використання енергії можуть стати ключовими напрямками для забезпечення стабільності та надійності енергетичного сектору країни [5, с. 125].

В умовах сьогодення одним з вагомих викликів для енергетичної безпеки стає функціонування суб'єктів у зазначеній сфері в екстраординарних умовах, які обумовлені введенням воєнного стану.

Надзвичайні умови функціонування суспільства є фактором наділення органів публічної влади надзвичайними повноваженнями щодо обмеження людських прав, однак, не є умовою для відмови від забезпечення низки таких прав. При цьому ніяка мета, яку прагне досягти публічна влада, не дозволяє обмежувати людські права свавільно. Навіть в надзвичайних умовах людські права є тим засобом, що обмежує органи публічної влади, запобігаючи свавіллю. Людські права як одна з демократичних цінностей не втрачає своєї якості в надзвичайних умовах) [14, с. 52].

Відповідно функціонування енергетичної системи в надзвичайних умовах потребують більше зусиль для забезпечення їх стабільності та достатності, що є вкрай важким через суттєві пошкодження інфраструктури та брак енергоносіїв. Крім того, не є виключенням криміногенний фактор та вчинення злочинів в зазначеній сфері, що також негативно позначається на енергетичній безпеці та потребує оперативного та ефективного реагування як на рівні законодавчого забезпечення, так і на рівні механізмів їх попередження, розкриття.

Таким чином, дослідивши та проаналізувавши доктринальні підходи до визначення поняття «енергетична безпека», можна виокремити її складові, на які звертають увагу дослідники та офіційні джерела.

- енергетична безпека є складовою економічної безпеки;
- правовідносини, які становлять енергетичну безпеку, мають публічноправовий характер, в основі якого забезпечується як публічний, так і приватний інтерес;
- енергетична безпека – це комплексне явище, яке, маючи свою сферу виникнення та функціонування, одночасно є елементом інших підсистем – економічної та екологічної безпеки;
- енергетична безпека є невід'ємною складовою національної та економічної безпеки України.

Висновки. Таким чином енергетична безпека є комплексною категорією, яка розкриває основні складові стабільного функціонування енергетичної системи країни, як невід'ємної умови сталого розвитку країни, промисловості та забезпечення інтересів громадян та суспільства.

В умовах сьогодення забезпечення енергетичної безпеки вимагає розроблення ефективних механізмів протидії сучасним викликам, які постали в умовах воєнного стану, що обумовлює важливість подальших теоретичних розвідок у зазначеній сфері.

Список використаних джерел:

1. Прохорова В.В., Бабічев А.В., Буданов М.П. Енергетична безпека як стратегічний пріоритет забезпечення національної безпеки України. *Трансформація економічного середовища в умовах ентропії*: кол. мон. за заг. ред. д.е.н., проф. Прохорової В.В. Х.: Видавництво Іванченка І.С., 2024. С. 162–172.

2. Бондаренко С., Коротченко О. Формалізація та законодавче закріплення механізмів забезпечення стійкості енергетичної безпеки України. *Social Development and Security*. 2024. 14(2), 82–106. <https://doi.org/10.33445/sds.2024.14.2.9>.
3. Вітко А.Л. Публічне адміністрування у сфері забезпечення енергетичної безпеки держави: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.07. Харків, 2018. 25 с.
4. Завербний А.С. Економічна політика України в сфері енергетики в умовах євроінтеграції: дис. ... д-ра економ. наук: 08.00.03/ Нац.ун-т «Львівська політехніка». Львів 2019. 539 с.
5. Лісовий А. Енергетична безпека України: другий рік війни. *MODELING THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC SYSTEMS*, 2024. № 1, 124–129. <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-11-17>.
6. Про концепцію діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України : постанова Кабінету Міністрів України від 19 січня 1998 р. № 48. С. 71.
7. Енергетична стратегія України на період до 2030 р. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 1071. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13#Text>.
8. Про схвалення Стратегії енергетичної безпеки. Розпорядження Кабінету міністрів України від 4 липня 2021 р. № 907-р. <https://ips.ligazakon.net/document/kr210907?an=1>.
9. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. 29.10.2013. № 1277. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.
10. Енергетична безпека України: методологія системного аналізу та стратегічного планування : аналіт. доп. / [Суходоля О. М., Харазішвілі Ю. М., Бобро Д. Г., Сменковський А. Ю., Рябцев Г. Л., Завгородня С. П.] ; за заг. ред. О. М. Суходолі. Київ : НІСД, 2020. С. 178.
11. Сухін Є. І. Нетрадиційна енергетика як фактор економічної безпеки держави: автореф. дис...д-ра екон. наук: спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави». Рада національної безпеки та оборони України; Національний ін-т проблем міжнародної безпеки. К., 2005. 38 с.
12. Миколюк О.А. Теоретичні підходи до трактування поняття енергетична безпека. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 7. С. 129–133.
13. Дзьоба О. Г. Про деякі аспекти оцінювання енергетичної безпеки з урахуванням ризиків суб'єктів паливно-енергетичного комплексу. *Науковий вісник ІФНТУНГ. Серія: Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості*. 2016. № 1(13). С. 36–40.
14. Корнієнко М.В. Забезпечення прав людини в екстраординарних умовах: пропедевтичний аспект. *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню юриста (м. Суми, 7 жовтня 2022 р.)*. – Суми: Сум. ДПУ імені А.С. Макаренка, 2022. С. 50–52.